

УДК: 339.74:336.781
Biblid 1451-3188, 16 (2017)
Год XVI, бр. 60, стр. 178–187
Изворни научни рад

ПОТРАЖИВАЊА У СТРАНОЈ ВАЛУТИ И СТОПА ЗАТЕЗНЕ КАМАТЕ

проф. др Перо ПЕТРОВИЋ¹
доц. др Марина ПРОТИЋ²

ABSTRACT

In the paper, the authors analysed receivables in foreign currency and interest rate. The authors first observed different theoretical understanding of the essence and nature of default interest. In countries where the interest rate is predicted to be a normal consequence of the delay in the payment of a monetary obligation, by law or by-laws are usually prescribed penalty interest rate (statutory rate, legal rate). The analysis after that was concentrated on the application of appropriate interest rate in case of default of the debtor of a monetary obligation in international contracts governed by Serbian law where the obligation is to be settled in foreign currency. Such interest rate is important for the development of the export economy and it has not been determined in a satisfactory manner in Serbian law. The interest rate that the legal counsellors seek and that the Serbian courts award is far too low and is stimulative for the debtor's default. The default interest rate usually awarded in Euro is currently equal to the Main Refinancing Rate.

Key words: Interest rate, applicable, Serbian law, foreign currency.

1) СВРХА

Права и обавезе из уговора о међународној продаји уређени су међународним избором права, у првом реду Конвенцијом УН о уговорима о

¹ Институт за међународну политику и привреду, Београд. Е-маил: pera@diplomacy.bg.ac.rs. Рад представља део научног пројекта Института за међународну политику и привреду: „Србија у савременим међународним односима – стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти”, финансираног од стране Министарства, просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије (евиденциони број: 179029).

² Универзитет Унион и Висока школа академских студија „Доситеј“, Београд.

међународној продаји робе, и данас представља део унутрашњег права Републике Србије. Примењује се на уговоре о продаји робе ако сауговорач домаће лице има пословно седиште у другој држави чланици Конвенције, али и онда када страни сауговорач није из државе чланице, али је за уговор о продаји меродавно домаће право. У конкретним уговорима о продаји робе на потраживања у страниој валути јавља се проблем затезне камате. Проблем се, углавном, појављује у готово свим уговорним споровима са иностраним елементом, али је најчешћи у споровима из уговора о међународној продаји у којима купац није на време платио уговорену цену. Стопа затезне камате коју Директива прописује састоји се из два дела: референтне стопе (*reference rate*) – каматне стопе коју је примењивала Европска централна банка на своје послове рефинансирања обављене пре првог календарског дана у датом полугодишту и марже (*margin, marge*) која износи још најмање седам процентних поена (референтна стопа и маржа се сабирају и тако се добија законска затезна каматна стопа. Државе приликом имплементације директиве могу одредити и већу маржу. Међутим, уколико држава не спада у зону евра, референтна стопа је еквивалентна стопа коју одређује њена централна банка. Осим тога, треба имати у виду да се референтна каматна стопа која је одређена на почетку полугодишта примењује до краја полугодишта. Обрачунава се обичном а не комфорном методом. Директива је унета у унутрашње законодавство свих 28 држава чланица ЕУ. Сва ова питања усклађена су са претходно усвојеном Конвенцијом. „Питања која се тичу материја уређених овом Конвенцијом а која нису изричито решена у њој, решаваће се према општим начелима на којима ова конвенција почива или, у одсуству тих начела, према праву меродавном на основу правила међународног приватног права.“³ Полазећи од ове одредбе, национални судови држава чланица најчешће утврђују каматну стопу на основу меродавног унутрашњег права до које се долази применом колизионе норме рада.⁴ У већини земаља за уговор о продаји меродавно је право државе продавца, ако странке нису уговориле примену неког другог права. Наиме, право меродавно за уговор о продаји често одређује каматну стопу и у споровима који се решавају путем арбитраже. Тада се досуђује, по правилу, затезна камата по законској каматној стопи која је прописана у земљи продавца, или ако је нема по комерцијалној стопи по којој банке позајмљују новац привредницима у тој конкретној земљи. Основни циљ хармонизације питања затезне камате у Европској унији је повећање уговорне дисциплине и подстицање економског успеха малих и средњих предузећа. Између држава чланица Европске уније постојале су пре доношења директиве знатне разлике

³ UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Vienna, 1980.

⁴ М. Станивуковић, „UNCITRAL-ова Конвенција о уговорима о међународној продаји робе и правила међународног приватног права“, *Право и привреда* бр.11-12/1998, Београд, стр. 68-84.

у роковима плаћања и стопи затезне камате, што је представљало препреку за функционисање унутрашњег тржишта. Доцња у плаћању представља повреду уговора. Међутим, она је постала привлачна опција за дужнике у већини држава чланица због ниских затезних камата или због спорог поступка за принудну наплату. Потребно је остварити одлучујући преокрет, који подразумева и потребу надокнаде трошкова које су повериоци имали око наплате затезне камате, да би се овај тренд променио, односно потребно је обезбедити да последице доцње буду такве да се дестимулише доцња у плаћању. Борба против доцње (*combating late payments, lutte contre le retard de paiement*) истакнута је и у наслову директиве. Већ у њеном уводу истакнуто је да предугачки рокови исплате и доцња у плаћању представљају велики административни и финансијски терет, посебно за мала и средња предузећа. С друге стране, треба имати у виду да у многим земљама које имају израженију стопу инфлације затезна камата има две компоненте:⁵ једна је усмерена на очување стварне вредности дугованог износа током трајања доцње како се не би десило да услед инфлације новчани износ буде обезвређен (ревалоризациона компонента); друга компонента затезне камате има за циљ да дисциплинује дужника, да јој учини доцњу непривлачном, и/или да накнади повериоцу претпостављену цену коришћења његовог новца од стране дужника – у зависности од тога како се у појединим државама одређује природа затезне камате (превентивна, казнена или одштетна компонента). Ова тема је посебно актуелна због уговора о кредиту који садрже валутну клаузулу.

2) МЕРЕ ЕУ

Затезна камата је један од основних облика (рестриктивне) законске камате. У теорији се за њу среће и назив мораторна камата (*usura ex mora*). У Европској унији ситуација око затезне камате додатно се искомпликовала услед преласка већине чланица на евро (који је пуштен у оптицај 1. јануара 2002. године). Убрзо се пред српским судовима поставило питање како утврдити „домицилну камату“ на потраживања изражена у еврима, која је преовладала у трансакцијама, односно у готово свим спољнотрговинским пословима. Међутим, у пракси је прихваћено становиште о затезној камати по стопи коју Централна Европска банка прописује за евро, јер не постоји земља домицила наведене валуте већ је, с обзиром да се ради о више земаља које имају заједничку валуту (земље тзв. еврозоне), једино могуће и оправдано као важећу каматну стопу обрачунати стопу Централне заједничке банке наведених земаља за означену валуту. Европска централна банка не објављује камату под називом „затезна камата по есконтној стопи“ односно не постоји таква затезна камата, тј. одређена на такав начин. Не постоји ни тзв. домичилна камата која

⁵ М. Станивуковић, *ibid.*

се по правилу тражи оваквим тужбама и то углавном састављањем тужбе од стране адвоката. С друге стране, од стране Европске централне банке примењује се каматна стопа под називом „*main refinancing rate*“ (референтна каматна стопа), која је најприближнија есконтној каматној стопи. Међутим, ипак то није есконтна каматна стопа, а није ни домицилна каматна стопа и треба је разликовати од EURIBOR (*European Interbank Federate*), која се формира на међубанкарском тржишту ЕУ зоне и EUROLIBOR, која се примењује на евротржишту за трговање валутама које се промећу изван монетарног протора, а на које се неће односити прописи Европске централне банке. Средином 2000. године донета је у Европској унији Директива о борби против доцње у плаћању у трговинским пословима која је утицала на одређење законске стопе затезне камате у свим земљама у нашем окружењу. Тиме је предвиђена обавезна затезна законска камата (*the statutory rate, taux legal*) која се обрачунава у случају доцње са плаћањем у трговинским пословима. Борба против доцње (*combating late payments, la lute contre le retard de paiement*) истакнута је и у наслову директиве. У њеном уводу се истиче да предугачки рокови исплате и доцња у плаћању представљају велики административан и финансијски терет за предузећа, посебно за мала и средња предузећа. Они су и главни узрок стечаја таквих предузећа која имају за последицу отпуштање радника.

3) САДРЖАЈ

Конвенција о међународној продаји робе иако детаљно уређује закључење уговора и права и обавезе уговорних страна не садржи потпуне одредбе о неким важним питањима која се могу појавити у спору. Међу њима се нарочито истиче стопа затезне камате. Наиме, у ситуацији када је роба испоручена на време, те није било рекламације, међутим не стиже исплата цене, онда је продавац принуђен да тужи купца било пред уговореним државним или арбитражним судом, или пред другим међународно надлежним судом. Уобичајено је да се том тужбом тражи и затезна камата, од датума доспелости обавезе исплате цене. У пракси се врло брзо показало да овакво досуђивање затезне камате није довољно прецизно, због тога што у свакој земљи постоје разне врсте камата различите висине.⁶ Проблем се одразио и на арбитражу јер су адвокати тражили досуђивање „домицилне камате“. Правни саветници и судови користе различите појмове покушавајући да одреде одговарајућу каматну стопу коју траже. У прилогу следе дефиниције појединих врста камате:⁷

⁶ Ј. Милићевић, „Камата као део тужбеног захтева у одлукама Спољнотрговинске арбитраже при привредној комори Србије у Београду“, *Арбитража*, Београд, бр. 5/2008, стр. 61.

⁷ Станивуковић, М., 1998, UNCITRAL-ова Конвенција о уговорима о међународној продаји робе и правила међународног приватног права, *Право и привреда* бр. 11-12/1998, Београд, стр. 68-84.

- Есконтна каматна стопа
 - стопа по којој се врши есконтовање меница, најнижа каматна стопа по којој емисиона банка даје кредите другим банкама, или по којој од тих банака прима у есконт менице и државне хартије од вредности;
- Домицилна камата
 - камата коју прописује централна банка у држави у чијој је валути изражена обавеза, а понекад и каматна стопа коју домаће банке дају на депозите по виђењу у одговарајућој валути;
- Референтна каматна стопа
 - каматна стопа према чијим променама се управљају друге каматне стопе
- Стопа коју одређује Европска централна банка
 - Савет гувернера ЕЦБ одређује основне каматне стопе за зону евра, а три основне и преовлађујуће су:
 - а) каматна стопа на главне послове рефинансирања (*Main Referencing Operation MRO*), а то је стопа која обезбеђује главни део ликвидности банкарског система;
 - б) каматна стопа на депозите (*Deposit Facility*), која се примењује на дневне депозите банака у Евросистему, и
 - в) каматна стопа на позајмице (*Marginal Lending Facility*) који се примењује на дневне позајмице банкама из Евросистема.

Све три каматне стопе примењују се не само на пословање између банака и објављују се на веб-сајту Европске централне банке.⁸ Каматна стопа на главне послове рефинансирања (МРО) користи се као референтна каматна стопа за израчунавање затезне камате у Директиви Европске уније.
- г) EURIBOR
 - референтна каматна стопа на банкарском тржишту у зони евра (спонзорише је европска банкарска федерација),
 - представља просечну каматну стопу на међубанкарске кредите који се дају на рок од недељу дана до годину дана, те висина зависи од рока зајма и односи се на међусобно пословање банака;
- д) LIBOR (*London InterBank Offered Rate*)
 - референтна каматна стопа на лондонском банкарском тржишту, и то је просечна каматна стопа по којој банке једна другој позајмљују новац на кратак рок (од недељу до годину дана) у тржишно значајним изнонима на лондонском међубанкарском тржишту;

⁸ Интернет: <http://www.ecb.de/stats/monetary/rates/html/index.en.html>

- либор стопе фиксирају се за 10 главних светских валута којима се тргује на лондонском банкарском тржишту (односи се на кредитирање банака, као најпоузданијег дужника;

ф) Првокласна каматна стопа

- најповољнија каматна стопа по којој се нуди банкарски кредит у одређено време и на одређеном месту клијентима са добром кредитном репутацијом;

Затезна каматна стопа треба да се израчунава на такав начин да дужник не буде стимулисан да падне у доцњу према повериоцу. Дужник не може да узме комерцијални кредит по референтној каматној стопи ЕЦБ, јер је каматна стопа која се примењује у краткорочним пословима између ЕЦБ и других финансијских институција нижа од комерцијалне камате. Стога је за дужника који треба да плати само референтну каматну стопу ЕЦБ исплативо да одложи испуњење обавезе, јер је плаћање референтне каматне стопе на задоцнелу исплату за њега, у ствари, вид јефтиног краткорочног кредита, при чему се оштећени поверилац јавља као невољни кредитор. Гледано из угла поверилаца предложена затезна камата ближа је накнади за коришћење његовог новца, јер он такође не може надоместити задоцнели износ узимањем кредита по референтној стопи Европке централне банке, него по знатно вишој стопи комерцијалне банке. Треба додати да је овако израчуната стопа затезне камате која се примењује у земљама чланицама ЕУ у којима је евро домаћа валута плаћања, јер у тим земљама казнени, односно компензациони део затезне камате који се додаје на референтну камату Европске централне банке износи обрачунати број индексних поена. У израчунавању овако одређене затезне камате не треба примењивати конформну методу него камату рачунати по простом обрачуну. С обзиром да конформна метода подразумева плаћање камате на камату и да је анатоцизам забрањен, правни саветници сносе, у овом тренутку, највећу одговорност за правилно одмеравање затезне камате у споровима са иностраним елементом у којима је обавеза дужника изражена у страниој валути.

4) ДАТУМ СТУПАЊА НА СНАГУ

Закон о висини каматне стопе, произашао из Закона о облигационим односима, донесен је 2001. године, а пре њега важио је истоимени закон из 1993. године. Стопа затезне камате на таква потраживања износила је 6% годишње (чл. 2), а та одредба се примењивала од 3. јула 1993. године до 2. марта 2001. године, када је ступио на снагу сада важећи закон. Directive 2000/35/EC

of the European Parliament and of the Council on combating late payment in commercial transactions, OJ L200, стр. 35. ступила је на снагу 8. августа 2002. године и поред држава чланица ЕУ обухвата и три државе Европског привредног простора. Потом, ова Директива је комплементарна са многобројним Директивама из ове области као што су: Директива 2008/48/ЕЗ Европског парламента и Савета од 23. априла 2008. о уговорима о потрошачким кредитима, те о стављању ван снаге Директиве Савета 87/102/ЕЕЗ, Директива 2013/36/ЕУ Европског парламента и Савета од 26. јуна 2013. о приступању делатности кредитних институција и бонитетном надзору над кредитним институцијама и инвестицијским друштвима, како је последњи пут измењена Директивом 2014/59/ЕУ Европског парламента и Савета од 15. маја 2014. о успостави оквира за опоравак и санацију кредитних институција и инвестицијских друштава, Директива Савета 86/635/ЕЕЗ од 8. децембра 1986. о годишњим финансијским извештајима и консолидираним финансијским извештајима банака и других финансијских институција, Директива 2014/49/ЕУ Европског парламента и Савета од 16. априла 2014. о системима осигурања депозита, Директива 2006/48/ЕЗ Европског парламента и Савета од 14. јуна 2006. о оснивању и обављању делатности кредитних институција, како је последњи пут измењена Директивом 2011/89/ЕУ Европског парламента и Савета од 16. новембра 2011. и још многим другим.

5) ИЗВОРИ

- Directive 2000/35/EC of the European Parliament and of the Council on combating late payment in commercial transactions, OJ L200, str. 35.
- Директива 2008/48/ЕЗ Европског парламента и Савета од 23. априла 2008. о уговорима о потрошачким кредитима;
- Директива 2013/36/ЕУ Европског парламента и Савета од 26. јуна 2013. о приступању делатности кредитних институција и бонитетном надзору над кредитним институцијама и инвестицијским друштвима;
- Директива Савета 86/635/ЕЕЗ од 8. децембра 1986. о годишњим финансијским извештајима и консолидираним финансијским извештајима банака и других финансијских институција
- Директива 2014/49/ЕУ Европског парламента и Савета од 16. априла 2014. о системима осигурања депозита
- Милићевић, Ј., „Камата као део тужбеног захтева у одлукама Спољнотрговинске арбитраже при привредној комори Србије у Београду“, *Арбитража*, Београд, бр. 5/2008.
- Directive 2000/35/EC of the European Parliament and of the Council on combating late payment in commercial transactions, OJ L200, str. 35.

- Слијепчевић, Д., „Конверзија девизног у динарско потраживање и право на затезну камату“, *Правни информатор*, Београд, on line издање, бр. 1/2008.
- Станивуковић, М., „УНЦИТРАЛ-ова Конвенција о уговорима о међународној продаји робе и правила међународног приватног права“, *Право и привреда* бр. 11-12/1998, Београд.
- UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods, *Wiena*, 1980.
- Закон о потрошачким кредитима, 2015, Народне новине Хрватске, бр. 102/15.
- Закон о потрошачким кредитима, 2015, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 88/15.
- Закон о заштити корисника финансијских услуга, *Сл. гласник Републике Србије*, бр. 36/2011 и 139/2014.
- Интернет: <http://www.ecb.de/stats/monetary/rates/html/index.en.html>

6) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

У међународном спору који се води пред домаћим судом или пред арбитражним судом који заседа у нашој земљи, између домаћег продавца и страног купца, и на коју се примењује Конвенција о међународној продаји, каматна стопа затезне камате треба да се одреди применом српског права. Иначе, Конвенција до данас представља најзначајнији документ усвојен у циљу унификације права међународне продаје. Како Конвенција упућује „на одговарајуће законе и прописе“ поставља се питање који ће правни систем, односно чији ће национални прописи бити релевантни за испуњење обавезе плаћања из конкретног уговора о међународној продаји. Камата ће се, по правилу, одређивати по српском праву и онда када се међународни спор између истих странака решава пред страним судом или у арбитражном поступку у иностранству (под условом да се пред тим судом примењује право продавца). У питању је затезна каматна стопа која ће се, по правилу, применити на потраживања домаћих продаваца (извозника) према страним купцима који су задоцнели у плаћању. Међутим, ако је у питању новчано потраживање страног продавца према домаћем купцу (увознику) затезна каматна стопа се, по правилу, одређује по страном праву, односно по праву земље продавца. Одредбе о затезној камати налазе се у Закону о облигационим односима и у Закону о висини стопе затезне камате. Стога би се могло констатовати да не постоји законски пропис који изричито прописује висину стопе затезне камате на дуговања у еврима, већ је став судске праксе заузет на основу анализе постојећег прописа и њихове аналогне примене на новонасталу ситуацију

⁹ М. Станивуковић, *op. cit.*

произроковану увођењем заједничке валуте.⁹ Након читања релевантних законских одредаба и става Вишег трговинског суда намеће се закључак да у српском уговорном праву постоји правна празнина у погледу стопе затезне камате на потраживања у страниј валути. Када је у питању затезна камата на потраживања у динарима прописана Законом о стопи затезне камате, ревалоризациона компонента је проценат пораста цена на мало за који се увећава главница, а одштетно превентивна компонента је каматна стопа од 0,5% месечно. Затезну камату на потраживања у страниј валути требало би рачунати по сличној формули. Судови су исказали став да се празнина има попунити применом домицилне камате земље порекла валуте, а када је у питању евро као валута обавезе, треба применити камату по стопи коју одређује Европска централна банка (чак и на потраживања у доларима досуђује се камата коју одређује Европска централна банка).¹⁰ У Србији се истиче да затезна камата има претпостављену накнаду штете, али се признаје и њена превентивна функција.¹¹ За одређивање каматне стопе на потраживања у страниј валути потребно је сабрати референтну каматну стопу у земљи валуте у којој је дуг изражен са фиксном стопом да би се добио одговарајући проценат камате на годишњем нивоу. Референтна каматна стопа Европске централне банке ефикасно штити дуговани износ од обезвређивања јер је прилагођена стопи инфлације. Србија се ових година сусреће са још једним проблемом, уосталом и као многе земље у региону. Наиме, потраживања у швајцарским францима и деноминација у евро, предмет су бројних расправа о решавању овог проблема (процењује се да је у Србији око 30.000 грађана подигло стамбене кредите у овој валути). Посебан проблем, осим потраживања у швајцарским францима представља и стопа затезне камате. Многе земље, као Мађарска, Словенија, Хрватска, Словачка на различите начине решавају овај проблем.

На пример, према изменама Закона о потрошачком кредитирању Републике Хрватске,¹² унета је нова глава (IVa), која гласи: Конверзија кредита деноминираних у ЦХФ и деноминираних у кунама с валутном клаузулом у СНФ. Према овом закону конверзија кредита деноминираних у СНФ у кредит деноминираних у ЕУР и кредит деноминираних у кунама, с валутном клаузулом у СНФ, у кредит деноминираних у кунама с валутном клаузулом у ЕУР, подразумева конверзију кредита ради промене валуте, односно валутне клаузуле у којој је деноминирани и проводи се на начин да се положај потрошача с кредитом деноминираним у СНФ изједначи с положајем у којем би био да је користио

¹⁰ Ibid.

¹¹ Д. Слијепчевић, „Конверзија девизног у динарско потраживање и право на затезну камату“, *Правни информатор*, Београд, on line издање, бр. 1/2008, стр. 3.

¹² *Narodne novine, Hrvatske*, br. 102/15.

кредит деноминираан у ЕУР, а положај потрошача с кредитом деноминираним у кунама с валутном клаузулом у СНФ изједначи с положајем у којем би био да је користио кредит деноминираан у кунама с валутном клаузулом у ЕУР. Према овом закону поверилац је дужан у року од 45 дана од дана ступања на снагу Закона о потрошачком кредитирању препорученом пошиљком уз повратницу достави потрошачу рачун конверзије кредита, са стањем на дан 30. септембра 2015. израчунатим у складу са чл. 19ц овога Закона, заједно с предлогом новог или измењеног уговора. У Босни и Херцеговини је измењен Закон о заштити потрошача БиХ, 10. 11. 2015. године где се додаје члан који гласи да уговори о кредиту не смеју садржавати одредбу о индексираној валутној клаузули у старој валути, осим у еурима.¹³ У том смислу требало би променити и Закон о облигационим односима, мада се конкретни члан односи уопште на новчане обавезе а не конкретно на уговор о кредиту. У процедури је у Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине доношење Закона о конверзији кредита у швајцарским францима у конвертибилне марке. У образложењу за доношење овог закона наводи се да у Босни и Херцеговини има 9.802 задужених грађана. У Србији бројни експерти сматрају свакако оправданим доношење новог закона који регулише ову област и можда мало детаљније треба регулисати ову област на начин како је то питање регулисано у Републици Хрватској. Када је у питању судска пракса у случају превисоких стопа уговорних камата судови су се углавном позивали на делимичну ништавост и зеленашке уговоре. Ако је уговорена каматна стопа несразмерно висока у односу на околности конкретног посла и као таква у супротности са начелом савесности и поштења, те начелом једнаке вредности давања. С обзиром да је Република Хрватска чланица Европске уније и да је ускладила ове законе са поменутиим Директивама Европске уније, то би свакако требало да уради и Србија, а у складу са преузетим обавезама из Споразума о стабилизацији и придруживању.

¹³ *Sl. glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 88/15.